

Skoleforhold i Notmark Sogn.

Efter Andreas Jensens lokalhistoriske optegnelser, 1909.

Under vore forfædres trange kår og slidsomme kamp for tilværelsen, blev der ikke megen tid tilovers til at sørge for åndens udvikling. Når den tids mennesker kun kunde arbejde, og det vil sige, slide fra sol stod op til den atter sank i vesterlide, for at skaffe sig og sine, det nødvendige til livets ophold, og at der ikke blev alt for rigeligt, skulde den herremand på hvis grund de som ofte boede som fæstere, nok sørge for, så behøvedes dengang ikke mere. Efterhånden som bondens kår bedredes, sporer vi også den fremadskridende udvikling på oplysningens område. Det er dog egentlig først i den sidste halvdel af det henrundene århundrede der har sat fart og system i skolevæsenets udvikling. Det er meget sparsomt med historiske oplysninger, denne sag angående. De få oplysninger som findes i Kirkebøgerne er næsten mere end tarvelige. Efter hvad der fortælles, skal der før den nuværende skole blev bygget, have været skolebygning i det hus i Notmark, som for tiden ejes af slagter J. Fogt. Den tids skolemestere var ikke som nutidens, faglærte mænd, som gennem mange års studium har erhvervet sig embedseksamen, nej så meget ofredes der ikke dengang på denne bestillings udøvere, som af almuemanden nærmest blev betragtet som et nødvendigt onde, fordi han forvoldte ham udgifter og tab af arbejdskraft, når børnene, særlig de større skulde sendes i skole. Det var dog hovedsagelig i vinterhalvåret der holdtes skole. Og som lærer havde man gerne en eller anden håndværker, som Sten Blicher skriver i "E Bind-stov" kunde være skolemester om vinteren og murmester om sommeren og sædvanlig, var lige dygtig til begge dele. Den sidste af denne privatskoles lærere var nu ikke murmester men træskomager og hed Espen Petersen, til daglig kaldet gamle Espen. Ved år 1790 skal gamle Espen endnu have levet og virket som skolemester, træskomager og tørvestryger. I året 1791 blev den nuværende Notmark skolebog dermed har det vel sagtens været forbi med gamle Espens lærervirksomhed. Skolen var kun enklases. Børnene i Notmarkskov, hvor der dengang ingen skole fandtes, blev undervist til de var 12 år gamle af en mand som kaldtes "Gamle Claus". Han boede i aftægtsboligen til det hus som i mange år beboedes af postmester Iversen i Notmarkskov, (nu artikel ?).

Om gamle Claus er at fortælle at han døde 1852.

Han skulde have været begravet palmesøndag. Men det blev en så forrygende storm, at ligfølget måtte vende om på halvvejen, tage gamle Claus med hjem igen og først den følgende dag blev han begravet. I mange år derefter når snestorme rasede, trøstede folk sig med, at så længe det ikke blev så slemt som den gang de kom igen med gamle Claus, har det ingen nød. Ved denne mands bortgang blev det besluttet, at få skoleforholdene forbedrede. Angående denne sags ordning var provsten i Notmark skole for at holde mandtal over skole- distriktets børn. Det viste sig da, at om de alle skulde i skole her, vilde der blive rigelig halvandet hundrede børn, som den daværende skole langt fra kunde rumme. Der blev så oprettet et skolelokale på Øvelgynde og Notmark skole forstørredes samme år til en to klasser, idet der blev tilbygget 3 fag ved den nordre ende. Dengang skolen kun var enklasset, var indgangen på det sydvestlige hjørne, efter datidens skik gennem to halvdøre. Ved ombygningen blev indgangen flyttet til vestsiden. Vinduerne derimod er bleven flyttet rundt på alle ledder og kanter, for at få den bedst mulige belysning. I de senere årtier er væggene bleven malet, bræddergulv er bleven lagt, og skolebordene er bleven lakeret. Når jeg tænker mig tilbage til den tid jeg som skolepog holdt mit indtog i første klasse, hvor Hr. Asmussen, gammel og opslidt af et langt livs trofast virksomhed i skolens tjeneste, residerede, da ser man først ret den store forandring som de senere tider har ført med sig. Den gang var skolestuerne kun forsynede med murstensgulv som de mange fødder der daglig trampede rundt der, som oftest fik lavet huller i. Og endnu værre var det, at drengene som jo alle dage har holdt meget af at eje en skarp lommekniv, havde øvet sig så flittig i træskærerarbejde på skolens bænke og borde, at der i mange af bordpladerne fandtes så store huller, at man derigennem kunde læse sin leksie ud af den i rummet underneden opslåede bog.

Nuværende skolelærer Hr. Andresen, som kort derefter tiltrådte embedet, beklagede sig da også til kredsskoleinspektøren over disse misserable tilstande, men fik af denne det lidet trøstende svar, at i hans hjemstavn (Østprøjsen) var det meget værre. Så nyttede det jo foreløbig ikke at tænke på forbedring. Men lidt efter lidt er det som sagt dog lykkedes at få tidssvarende inventarium. Af de ved skolen ansatte lærere, er Christian Carl Trolle den første som de efterladte skrifter giver oplysning om.

Skolen er som nævnt bygget 1791 og det ligger nær at antage, at han har begynt sin livsgerning her. Men først fra 1813 af, da han har begyndt at føre kirkebog, har vi i hans sirlige håndskrift et fyldestgørende bevis for hans eksistens. Den samme kirkebog beretter, at han døde 21. februar 1829, 83 år gammel. Han vedblev at være lærer til sin død, men de sidste 2 år havde han sin efterfølger Mathiesen til hjælpelærer. Af de forskellige vittigheder som i folkemunde er bevaret om denne mand, kan det sluttes, at han har været hvad man kalder en helstøbt person, som stødt og roligt vandrede sin lange livsgerning, uden at frygte Per eller Povl. Der fik hans provst engang at mærke, da han ved en kirke visitat kritiserede Trolles kraftige sangstemme. Kunde han til tider være lidt krovkornet i sin optræden, så viser efterfølgende dog også, at han var en mand med hjertet på det rette sted, og villigt hjalp sin trængende nabo. Engang havde kromanden nemlig været til bryllup og en tyv havde frastjålet ham den sidste skæppe byg han havde på loftet. Anden dags formiddag gjorde Trolle kromanden opmærksom på, at hans gris blev ved med at skringe. Da kromanden havde forklaret ham grunden derfor sagte Trolle: "Skringe og hungre skal din gris ikke fordi skarnsfolk stjæler dit korn", hvorpå han gik hjem og hentede de to skæpper byg, som han forærede sin nabo til erstatning for den ham frastjålene. Følgende anekdote skriver sig også fra Trolles tid ved skolen. En mand her fra sognet var i et ærende kommen til Fyn, hvor man spurgte ham om hans hjemstavn, hvorpå manden svarede: "Jeg er fra Als, fra det sogn hvor de har en troll til degn og en dævel til amtmand. Det var for så vidt rigtig nok, da degnen hed Troll e og sognet hørte til Nordborg amt, hvor amtmanden dengang hed Johann Wilhelm Teufel von Pirkense. Trolles efterfølger var degn og lærer Mathiesen, som var født 5. maj 1801. Han blev degn i 1829 efter at han havde været hjælpelærer hos Trolle et par år. Han var lærer i 36 år og døde 2. april 1857. Han lod i årene omkring 1845 afholde tysk aftenskole, som besøgtes af en halv snes elever. Fra august 1857 til august 1886 beklædtes embedet af lærer A. Asmussen, som var født 6. juni 1818 i Blans. Han røgtede troligt sit kald, til han efter 29 års virksomhed endelig fik pension bevillet. Han døde i Hundslev 3. august 1892. Han oppebar en pension fra 1. august 1886 på 1069 mark.

Nulevende lærer H. J. Andresen har også allerede tilbagelagt en mer end 20 årig virketid ved denne skole. Han tiltrådte den 1. november 1886. Han overtog skolen i en mildest talt sørgelig forfatning. I ro og stilhed har han, oplevet en for skoleledere ofte brydsom tid på det nationale område, og sine bedste manddoms år iblandt os.

Gamle fortællinger fra Notmark sogn.

Efter lokalhistoriker Andreas Jensens optegnelser

I vore forfædres dage, da man ikke gjorde så udstrakt brug af læge og apotek som nu i tiden, men i sygdomstilfælde søgte hjælp og råd hos en eller anden "klog mand eller, kone" hvoraf hver by næsten havde sin mer eller mindre berømthed. Også Klingbjerg har æren af, at have huset en klog mand.

I Norborg kirkebog skrives næmlig under 18. Trini 1748 af sognepræsten følgende bemærkning: Begravet Hans Bertelsen Smed, i Pøl, 44 år. Da han stod på en stige og plukkede humle, brast et trin og han faldt til jorden og brækkede det ene ben. Han gav sig i kur hos en mand i Klingbjerg i Notmark sogn, hvor han døde. Denne gang har den kloge mand, ikke haft held med sig, men det har nutidens højtpriste læger jo heller ikke altid, så vi vil des uddøjtet, uden at vi kender hans navn, lade ham hvile i fred.

Efter hvad gamle folk fortæller skal det af nuværende J. Vogt beboede hus i Notmark, (art. 13, bynummer 28) for mange år siden været brugt til skole. Ved år 1790 ejedes stedet af en mand ved navn Espen Petersen, som foruden at være byens skolemester tillige var træskomand og om sommeren tørvestryger på hertugen af Augustenborgs udstrakte tørvemose Flæskdam. (Nævnte Espen Petersen havde været medhjælper ved sin fader skolelærer Peter Nielsen i Notmark, som efterfulgtes af degn C. Trolle). Dengang udførtes tørvestrygning lidt anderledes end nutilags, hvorom er mig fortalt følgende: Den opslæbte dynd udtømtes i store firkantede trækasser, hvor den henstod til den var halvtør. Så fik gamle Espen som han sædvanligt kaldtes, et stykke brædt forbunden under hver fodsål og gik så oven på den halvtørre dynd, for med tørvespade at afskikke tørvene. Disse som var betydelig større end voredages tørv, stod på enden i kassen, hvor de henstod til de var så tørre, at de kunde sættes i hok. Der findes ved tørvestrygning på mosen der, minder fra den tid, i form af store firkantede tørv således som gamle Espen og hans medhjælper fabrikerede dem.

Ifølge reglementet for hoveritjenesten og slotsgørsler af 1805, skulde de tjenesteplichtige bønder under Rumohrsgård hvert år køre to læs tørv fra hertugens tørvemose i Flæskdam til slottet på Augustenborg.

Degnen Christian Carl Trolle af Notmarks ansøgning af 1788 om at få skolen i Notmark tillagt hans embede.

Durchleuchtigste Hertug,
Naadigste Fyrste og Herre!

Da Skoleholderen her udi Nottmarck ved Døden er afgaaet saa ville Deres Høyfyrstlige Durchleutighed naadigst tillade, at ieg fremstiller mig med den underdanigste Begiering, at Skolen maatte blive mig tillagt. For nogle Aar siden er ieg kaldet til at være Sogne Degn her for Nottmarck Meenighed, og maatte den Tid imodtage Degneboligen for 600 Rigdaler, hvilket har været mig hidindtil og endnu en svar Byrde. Jeg har altså stedse haabet da ieg sidder ved et lidet Stykke Brød, og har derved store Byrder, at ieg maatte faae Skolen, som kunne være mig en Hielp i Fremtiden til at betale noget af min Gield, paa det at ieg med Ære kunne komme igennem Verden, hvorefter ieg stedse har tragtet.

Af Deres Høyfyrstlige Durchleutigheds Herr Fader er mig for over 6 Aar siden, ved sal. Herr Hofraad Martensen den forsikring given saa snart Skoleholderen ved Døden afgik, skulde Skolen mig tilfalde. I den Henseende har ieg det beste Haab om en naadig Bønhørelse at Skolen maa blive henlagt til Degne - Kaldet, og forbliver.

Nottmark den 13 Nov. 1788.

Deres Høyfyrstlige Durchleutigheds underdanigste Tjener

Christian Carl Trolle.

Præsten i Notmark, Mathias Withs anbefaling af Christian Carl Trolles ansøgning om skolemester embedet i Notmark.

Suppleanten haver i 6 Aar været Undermester ved en Skole i Flensburg, og er siden ved Examen af Biskoppen funden beqem til at forestaa en Skole. Dersom hans underdanigste Ansøgning om at blive Skoleholder i Nutmark i den afdøde Peder Nielsens Sted af Deres Høyfyrststelige Durchleutighed, naadigst maa blive antagen vil jeg Haabe, at han med al Redelighed og Troskab vil tage vare paa det ham naadigstbetroede Skoleembede, og det skal tillige glæde mig meget, at hans Leve-Brød derved kan forbedres.

Nuthmark den 13 de Nov. 1788

Matthias With, p: 1 :

Degnen Christian Carl Trolle antages som skoleholder.

L. Å. C. 4. - 119.

20. april 1789

I en skrivelse antager hertug Fridrich Christian degnen Christian Carl Trolle i Notmark som skoleholder, og pålægger ham, at undervise ungdommen efter skolereglementet af 23. februar 1757, med ret til at nyde de samme rettigheder som forgangeren har nydt saalænge han efterkommer sine paatagene pligter.

Degn og senere skolelærer Christian Carl Trolle var født 1746, og havde før sin ansættelse som degn været underskolemester i Flensborg. Han blev 1780 viet til Anna Cathrina Steffensen, født 1756 datter af degn Hans Christian Steffensen i Notmark. Hun døde 27. 7. 1794, 56 år gl.

1798 giftede han sig igen med Dorothea Sophia With, døbt 22. marts 1755, datter præsten Mathias J. With og hustru Dorothea Sophie født Petersen i Notmark.

Christian Carl Trolle døde 21. 2. 1829, 83 år gl.

Degnen Christian Carl Trolle ansøger om bedre aflønning.

1796 den 28. 9. ansøger degnen Christian Carl Trolle hertugen om at lette sine anstrengte økonomiske forhold. Han, som nu i 15 år har været organist degn og skoleholder klager over, at han ved sin tiltrædelse i degneembedet, måtte overtage sin svigerfaders yderst medtagne degnebolig, og sammen med overtagelsen og forbedringen maatte overtage sig en gæld paa 600 rdlr. Foruden at skulle underholde sin svigermoder, skulde han i de første 5 aar også yde underhold til enken efter sin svigerfaders forgængers enke. Mere end 10 gange har han måttet udrede daabs- og begravelsesomkostninger og lægebetaling, og samtidig er det liden stykke land som staa til hans rådighed blevet indskrænket. Han har således for at klare mine udgifter til renter og til familiens underhold, ikke kunnet svare afdrag på sin gæld. For renholdelsen af kirken og inventaret "Aufputzen" renholdelse har han kun fået 1 rdlr, for Orgelspillet intet. Han har derfor maattet sætte til og skylder nu 900 rdl. Derfor beder han underdanigst fyrstlige Naade, hochfyrstlice Durchleuchtighed om at måtte modtage af kirkens midler 150 rdl. og om , at halvdelen af den ved overtagelsen af degneboligen overtagne last , på 300 rdlr. maa blive overført til hans efterfølger. Endvidere beder han om at faa sin løn for organist og skoleholder forøget med 25 rd1. årligen. Han henviser til, at ungdommens oplæring har stor betydning for de fyrstlige underdaners velfærd, og lykkelig er regenten som har lykkelige underdaner og hvor fornuftige kirke og skole - beamter, når han ikke beschweres med næringssorger, lykkelig kan tjene en fyrste som gefælligst af hjerte tænker på sine betjentes vel.

Hertug Fridrich Christians besvarelse, og anordning

På ansøgning og redegørelse for omstændigheder skal der af kirkens midler ydes et bidrag til forbedring af degneboligen ydes 100 rdlr. og desuden bliver hermed bestemt, at efterfølgeren i embedet skal betale 500 rdl. til nuværende degn, eller hans arvinger, som udtaling på degneboligen. Til suppleanten skal der af kirkens midler ydes et tillæg årlig på 10 rdl. og ligledes af Augustenborg årligen ydes 10 rdl.

Augustenborg den 20. 12. 1796

Friedrich Christian.

Efter at hertugens søn var efterfulgt som regerende fyrste blev denne anordning bekræftet.

Graasten den 29. 9. 1816

C. A. Hz. Sl. H.

Augustenborg.

Skole forstanderskabet i Notmark skoledistrikt

forslag af 10. januar 1817, til betaling af løn til skolemesteren.

1. De folk som inted hus ejer, anses for uformuende fri for bidrag til skolelærernes lønninger.
  2. Skolen i Notmark er til overflødighed forsynet med ildebrændsel, som efter gammel bestemmelse leveres af boelsmændene. Der leveres 16 læs tørv.
  3. Af skolepligtige børn er der f. t. 115. Af disse har hidtil 60 besøgt skolen. Det gav en indkomst på 60 rigsdaler.
- I Notmark skoledistrikts fyrstlige andel er der af skoledeltagere 32 boelsmænd, 46 ½ kaadnere og 69 instere.

Naar bidraget til skolen ønskes saaledes, - at

32 boelsmænd betaler	hver 2	8 skl. =	26 rdlr	2 skl.
46 ½ kaadner betaler	hver 1	4 skl. =	19 rdlr.	- skl.
69 instere betaler	hver 1	- skl. =	23 rdlr.	- skl.
	Tilsammen		69 rdlr.	2 skl.

Undertegnet :

Chresten Nicolaisen Hess
 Chresten Hess
 Hans Eriksen
 Nicolai Matzen
 Johannes Jebsen
 Jens Grau
 Hans Jørgensen
 Jens Bonde
 Hans Jacobsen Schmidt
 Peter Johannsen Schmidt.

Notmark skoledistrikts forstanderskabs beslutning af 17. december 1827.

Efter raadslagning og forhandling enedes man om følgende :

1. Ved bygning og reparationer af skolebygninger er det billigst at lade boelsmændene yde spandtjenesten
 og kådner og indster yde håndtjenesten, medens boelsmændene leverer taghalm.
2. Byggeomkostninger for bygning og for reparationer betales indbyrdes iforhold: boelsmænd 16, kådner 4 og instere 3 dele.
- 3 Beregning af skolepenge fastsættes således :
  - a. Lejefolk er i almindelighed fri.
  - b. Skolebrændsel leveres som hidtil. (Boelsmændene leverer tørv.)
  - c. Skolepenge betales af
    - boelsmænd 1 rdlr årligt
    - kaadnere 24 skl. årligt
    - instere 20 skl. årligt
 som opkræves af skoleforstanderen.

Da det i Notmarkskov er nødvendigt at holde en skolemester til undervise de mindre børn der, indtil de er så store, at de kan søge til Notmarkskole, skal der af skolepengene her årligt ydes 14 rdlr. til denne skole.

Skoleforstanderskabet bestående af:

Hundslev:	Christen Hess	boelsmand
	Jens Nicolaisen	boelsmand
	Christen Thomsen	kådner
	Jens Nicolaisen	indster
Notmark:	Peter Nicolaisen Hess	boelsmand
	Hans Peter Hess	kådner
	Poul Roed	indster
Almsted:	Jens Grau	boelsmand
	Hans Jensen Bonde	boelsmand
	Niels Hansen	kådner
	Andreas Thomsen	indster
Notmarkskov:	Skipper Myndelberg	kådner
	Christian Carl	kådner
	Jørgen Lassen	indster
	Jens Jepsen	indster.

Degn og skoleholder Christian Carl Trolle i Notmark er dog ikke tilfreds med nyordningen af skolepengene af 17. 12. 1827, hvorefter de beløb som beboerne skal betale beløber sig tilsammen på 70 rdlr. Selv om det er en forhøjelse af skolepengebeløbt ansøger han om at få dette beløb forhøjet til 80 rdl.

I sin ansøgning af 9. 1. 1828 til pastor Svendsen som skoleinspektør og videre til hertugen, anfører C. C. Trolle :

Sandt er det at mine indkomster i skolepenge aldrig har været 70 rdlr. årlig, men da ingen bestemt skoleforordning har været før nu, og samme er blevet så strengstens holdt, er dette årsagen til sådan mangel i skoleindkomsten. Efter skolelisten går nu i skole 125 børn. I distriktet gives endnu 20 børn der er skolepligtige, men som aldrig har besøgt skolen, endskønt de ere over den befalede alder. Når forældrene lod deres børn gå flittigen i skole, blev det efter ugeskilling en sum på 100 rdlr.

Det er en grund. En anden grund er: Jord til skoletjeneten er udlagt af alle tre byer, 11 ½ skep land, og aldrig har dette store distrikt pløjet en fure eller gjort det mindste arbejde, hverken ved skole eller degnelanderiet, men jeg har selv måttet betale pløje, løn, husreparation og alt. Af disse grunde håber jeg Deres Velbårenhed vil gunstigt indse, at min begjæring på 80 rdlr. er såre billigt. Dog ikke kun for min skyld, da jeg er gammel, men for min efterfølger, da sagen, når den nu bliver, afgjort vil blive vanskelig at rette.

Deres Velbaarenheds hengivene
Christin Carl Trolle.

Til nærmere begrundelse bilægges en oversigt over indtægterne ved degne og skoleholder enbedet for 10 år, navnlig for årene fra 1818 til 1827.

1818 - 161 rdlr.	cour. 9 skl.	1823 - 146 rdlr.	7 ½ skl.
1819 - 149 rdlr.	cour. 1 skl.	1824 - 151 rdlr.	5 ½ skl.
1820 - 133 rdlr.	cour. 2 ½ skl.	1825 - 160 rdlr.	2 ½ skl.
1821 - 153 rdlr.	cour. 13 ½ skl.	1826 - 169 rdlr.	½ skl.
1822 - 102 rdlr.	cour. 2 skl.	1827 - 122 rdlr.	2 skl.
		1827 gældende fra påske til dec.	

Efter nyordningen af skolepenge til skolemesteren af 17. 12. 1827 får skolelærer og degn følgende indkomst om året :

1.	a. Fra herskabet af kirkens midler	10 rdlr.	
	b. af regulerede fattige penge (for børn som ikke skal betales for)	10 rdlr.	
	c. for kirkelige handlinger	6 rdlr.	2 skl.
	d. fri brænde		
2.	For degnekaldet : (hertuglige område)		
	a. 7 tdr. 3 ½ skep. byg		
	5 tdr. 5 ½ skep. havre 90 brød		
	b. fra en indster årlig (lejemål)	1 rdlr.	39 skl.
	c. for et stykke land	1 rdlr.	13 skl.
	d. offer og accidenten		
	e. skolepenge	70 rdlr.	
3.	for degnekaldet : (kongelige område		
	a. 1 tdr byg og 1 skep byg og 27 brød		
	b. offer og accidenten		
	Summa	98 rdlr.	67 skl.

Derfra skal skoleholderen i Notmark afgive 14 rdlr. til skolemesteren i Notmarkskov. Til skolemesteren i Helved ydes af kirkensmidler årligt 10 rdlr.

Degnegården skal indløses med 300 rdlr. og degnen skal selv vedligeholde boligen og bygningerne. Degneland og Notmark skoleland udgør 8 tdr. land a 260 Q. roden.

Til Notmark skole gehører blot hertugelige undergivene, til Helved skole blot kongelige undergivene.